

"לא כרת שרך" — מכאן למדנו שחותכין את הטבור בשבת.⁽⁵⁾

"ובמים לא רחצת" — מכאן למדנו שרוחצין את הולד בשבת.

"והמלח לא הומלחת" — מכאן למדנו שמולחין את הולד בשבת. כי הדרך היא למלוח את בשר הולד במלח, כדי לחזקו ולהקשותו.⁽⁶⁾

"והחתל לא חתלת" — מכאן למדנו שמלפפין, כורכין את הולד בשבת בחגורות כדי ליישר את אבריו.⁽⁷⁾

הדרן עלך מפנין.

פרק רבי אליעזר דמילה

בפרק הקודם שנינו "וכל צרכי מילה עושין קל-א בשבת".

ועתה, בפרק שלפנינו, מבוארים בפרטות כל דיני מילה בשבת.

הנושא הראשון, המתבאר במשנתנו, הוא המחלוקת שבין רבי אליעזר ורבי עקיבא, האם הותרו בשבת גם ההכנות למצות מילה [הנקראות "מכשירי מילה"], הכרוכות בעשיית מלאכה בשבת.

במצרים, בשעה שבחר בה הקב"ה, שהיתה אז דומה לתינוק מוונח שזה עתה נולד, ולא טיפלו בו כלל אחרי הלידה. וכשבחר בהם הקב"ה הוא היטיב עמם מאד, כמבואר שם בהמשך.

וכך פונה הקב"ה לעם ישראל ומוכיחו על שבגד בו, לאחר שכל כך היטיב עמו:

הרי: ומולדתיך, בזמן היוולדך, ביום שבחרתי בך, שהוא יום הולדת אותך [כאילו נולדת ביום שבחרתי בך], היית אז כתינוק במצב אומלל:

לא כרת שרך — לא חתכו את טבורך.

ובמים לא רחצת למשעי — לא רחצו אותך במים, לא צחצחו, ולא החליקו אותך.

והמלח לא המלחת — לא מלחו את בשרך במלח כדי להקשותו, כדרך שעושים לתינוקים.

והחתל לא חתלת — לא כרכו ולא ליפפו אותך בבגדים.

ומבאר הגמרא מה למדנו מפסוק זה ביחס ליולדת בשבת.

"ומולדותיך ביום הולדתך" — מכאן למדנו שמיילדים את הולד בשבת.

[משנה ברורה סי' שלי ס"ק כ"ד].

7. במשנה לקמן קמו א איתא: "ואין מעצבין את הקטן בשבת". ובגמרא שם מבואר דהיינו "לפופי ינוקא בשבת". ומבאר שם רש"י שכורכים על הקטן בגדים שיתישרו אבריו, ולא איירי התם ביום הלידה אלא לאחר זמן, שהרי מבואר כאן שכל האמור בפרשת תוכחה עושין

בספלים. אולם לאחר השבת היו כולן טומנות את השליא באדמה. [עפ"י המאירי והפני משה].

5. "שרך" הוא הטבור, כמו "שרך" — אגן הסהר" [שיר השירים ז]. מלבי"ם ומצודות שם.

6. וברמב"ם בפירוש המשנה כתוב: ונותנין עליו אבן ההדס והדומה לו. וכן משמע בערוך.

ובגון, הבאת סכין המילה דרך רשות הרבים, שהיא רק הכנה למצוה, ואפשר לעשותה גם מערב שבת, האם גם היא דוחה את השבת.

מתניתין:

רבי אליעזר אומר: תינוק שמצוה למולו בשבת, **אם לא הביא המוהל את כלי המילה** [הסכין, הקרוי איזמל] **מערב שבת** למקום שבו הוא מל את התינוק — **מביאו בשבת**, דרך רשות הרבים, כשהסכין מגולה, בפני הכל⁽¹⁾ [והטעם יתבאר בגמרא].

ובשעת **הסכנה**, כשגזרו השליטים הגויים לאסור את מצות המילה — **מכסהו** לסכין המילה ומביאו לרשות היחיד דרך רשות הרבים, **על פי עדים**, שיעידו שהוא מביא סכין של מילה, כדי לא יחשדוהו בטלטול בעלמא.

ועוד אמר רבי אליעזר: אם אין סכין למול, **בורתים עצים לעשות מהם פחמין**, ובפחמים מבעירים אש, כדי לעשות כלי ברזל, סכין למילה.

וסברת רבי אליעזר היא שכשם שהמצוה עצמה דוחה את השבת, גם מכשיריה דוחים.

ורבי עקיבא חולק:

כלל אמר רבי עקיבא: כל מלאכה שאפשר לעשותה מערב שבת, כגון מכשירי מילה, אינה דוחה את השבת.

ורק מלאכה שאי אפשר לעשותה בערב שבת, כגון המילה עצמה, שאי אפשר לעשותה מערב שבת, כיון שזמנה ביום השמיני, רק היא בלבד דוחה את השבת.

גמרא:

איבעי להו: האם טעמא דרבי אליעזר שאמר כי צריך להביא את הסכין כשהיא מגולה, הוא משום **חבובי מצוה**, כדי לפרסם שמצות מילה היא חשובה וחביבה עליו כל כך, שמחלל עליה את שבת.

או **דלמא**, סובר רבי אליעזר שמביאו מגולה, **משום חשדא**, כדי שלא יחשדוהו שהוא מטלטל חפץ בעלמא.

והא דאמרינן בסיפא "ובסכנה מכסהו על פי עדים", זהו בודאי משום חשדא, וספק הגמרא הוא רק על האמור ברישא דמתניתין "מביאו בשבת מגולה" [רש"י].

והוינן בה: הך בעיין, **למאי נפקא מינה?**

ומבארין: האם שרי **לאתויי** סכין כשהיא **מכוסה**, **על פי עדים**.

1. בתוספות הקשו מדוע יטלטלו את הסכין שהיא מלאכה מהתורה, והרי עדיף לטלטל את התינוק אל מקום הסכין, שהרי "חי נושא את עצמו"?

ותירצו: א. לאחר המילה כשהתינוק חולה הרי הוא כאדם כפות, שלא נאמר בו "חי נושא

לקטן בשבת.

והקשה הרע"א בגליון הש"ס, שרש"י כאן מבאר כי לפופי אינו יישור האברים, שנחלקו בו לעיל [קכג א] רב נחמן ורב ששת. ואילו שם [קמז א] מבואר ברש"י שביום הלידה מותר לכולי עלמא. וצריך עיון.

בפניהם, האם כונתו: איהו, המביא את הסכין ועוד עד אחד.

או דלמא: הוא המביא, וצריך עוד תרי עדים.

תא שמע ממה ששינו במשנתנו: ובסכנה מכסהו על פי עדים.

והכי מוכיחין: אי אמרת בשלמא הוא, ותרי חוץ ממנו — שפיר קרי להו "עדים".

אלא אי אמרת, שהכונה הוא ועוד חד, אם כן מאי טעמא קרי להו "עדים" בלשון רבים, וכי האדם הוא עד על עצמו?

ומשנינן: לעולם הוא וחד. כי אין עדות זו עדות ממש, כיון שאינה אלא להוציא מהחשד. ומכל מקום, קרי להו "עדים", מפני שהוא והעד הנוסף ראויים להעיד במקום אחר, כשאינו נוגע בעדות.

שנינו במשנה: ועוד אמר רבי אליעזר כורתין עצים לעשות פחמין כדי להבעירם לצורך עשיית כלי ברזל.

תנו רבנן: במקומו של רבי אליעזר, היו כורתין עצים כדי לעשות פחמין לעשות כלי ברזל בשבת.

[ובמתכוין היו גורמים שיהיו צריכים לכך, משום חבוב מצוה. תוס' יבמות יד א].

במקומו של רבי יוסי הגלילי שהתיר אכילת עוף שהתבשל בחלב — היו אוכלין בשר עוף בחלב.

אי אמרת טעמיה משום חבובי מצוה, רק מגולה — אין, שכך יתפרסם הדבר. אבל מכוסה לא.

אלא, אי אמרת טעמיה משום חשדא, אפילו אם יביאו מכוסה על פי עדים, שפיר דמי למעבד הכי.

מאי?

ופושטת הגמרא: איתמר, אמר רבי לוי: לא אמרה רבי אליעזר, אלא לחבובי מצוה.

תניא נמי הכי: מביאו לסכין מגולה, ואין מביאו מכוסה, דברי רבי אליעזר.

אמר רב אשי: מתניתין, משנתנו, נמי דייקא שזהו הטעם.

דקתני "ובשעת הסכנה, מכסהו — על פי עדים".

ומדייקנן: בסכנה, אין, רק אז יכסהו, ויעשה זאת על פי עדים. אבל שלא בסכנה, לא יכסנו אלא יוליכנו בגלוי.

שמע מינה שטעמו של רבי אליעזר הוא משום חבובי מצוה. שמע מינה.

תניא אידך: מביאו לסכין מגולה, ואין מביאו מכוסה, דברי רבי אליעזר.

רבי יהודה אומר משום רבי אליעזר: נהגין היו בשעת הסכנה, שהיו מביאין את הסכין, מכוסה על פי עדים.

איבעי להו: הך עדים דקאמר שיכסה

אליעזר להביאו כדי למהר את המצוה. וברשב"א הקשה על התירוץ הראשון, דאמנם אחרי המילה הוא חולה, אך קודם המילה

את עצמו" [ובשפת אמת הקשה על זה, דאפשר למולו קרוב לצאת השבת]. ב. כיון שיותר קל להביא את הסכין התיר רבי

לוי איקלע, נזדמן, לבי יוסף רישבא, שהיה צייד עופות.

קריבו ליה, הגישו לפניו, ריש טוּוּתא [יש גורסין: טוּוּסא] ראש של טוּוּס כשהוא מבושל בחלבא.

לא אכל לוי מהתבשיל.

כי אתא לוי לקמיה דרבי, וסיפר לו את אשר אירע לו, אמר ליה רבי: מדוע רק דאגת לעצמך ולא אכלת, ואמאי לא תשמתינח, מדוע לא נידת אותם עד שיחדלו מהנהגתם.

אמר ליה: אותו המקום, אתריה דרבי יהודה בן בתירה הוה. ואמינא, דילמא רבי יהודה בן בתירא דרש להו כדברי רבי יוסי הגלילי.

דתנן: רבי יוסי הגלילי אומר: נאמר בתורה "לא תאכלו כל נבלה". ונאמר בהמשך אותו פסוק "לא תבשל גדי בחלב אמו".

ודורש רבי יוסי הגלילי: רק את מה שאסור לאכלו משום נבלה, אסור לבשל אותו בחלב.

וכי תימא: גם עוף, שאסור משום נבלה, יכול יהא אסור גם הוא לבשלו בחלב?

תלמוד לומר "לא תבשל לגדי בחלב אמו". מי שיש לו חלב אם הוא שאסור לבשלו בחלב, יצא עוף, שאין לו חלב אם, שמותר לבשלו בחלב.

אמר רבי יצחק: עיר אחת היתה בארץ ישראל, שהיו עושין כדברי רבי אליעזר, (2) והיו בני אותה עיר, מתים בזמן, בזקנותם. (3)

ולא עוד. אלא שפעם אחת גזרה מלכות הרשעה, גזרה על ישראל על מצות המילה, ועל אותה עיר לא גזרה.

תניא רבן שמעון בן גמליאל אומר: כל מצוה שקבלו ישראל עליהם אותה בשמחה, כגון מצות מילה, דכתיב בה "שש אנכי על אמרתך — כמוצא שלל רב", והיינו מצות מילה, שהיתה בשעה שנצטוו בה אברהם אבינו "אמירה" יחידה, שהרי היא קדמה לשאר אמירות — עדיין עושין אותה בשמחה, שעושין סעודה לכבודה. (4)

אינו חולה ולמה נחלל עליו את השבת עכשיו? והרשב"א עצמו תירץ כי כיון שצריך לחלל שבת בעצם המילה, משום כן הכל מותר.

2. וכתב המהרש"ל שאף שאין הלכה כרבי אליעזר אלא כרבים, אלו ואלו דברי אלהים חיים. ועיין בשפת אמת.

3. במהרש"א ביאר שזהו מדה כנגד מדה, על שהיו מדקדקין לעשות כלי מילה אפילו בשבת כדי לקיים מצות מילה בזמנה, גם הם מתו בזמן.

ומרן הגרא"ל שטיינמן ב"דרך פקודיך" חלק ב ביאר את דברי המהרש"א, שזכותם הגדולה היתה משום שעשיית הכנה למצוה בזמנה בשבת מחייבת שכל כולה של ההכנה תהיה לצורך המצוה, שהרי בשבת הותרה רק עשיית הכנה למצוה בלבד, ללא כל עשייה או מחשבה אחרת. וכשעושים מעשה שנוהרים בו בתכלית שיהיה מעשה של מצוה בלבד ובשלימות, זוכים לכזאת ברכה, ומתברכים במידה כנגד מידה, מה הם הקפידו בזמנה של המצוה לקיימה בשלימות, אף הם זכו למות בזמן.

והיא חביבה עליהם ביותר, מפני שהיא מוכיחה עליהם שהם שומרי מצוות בכל שעה ושעה, אף בשעה שאינם מקיימים מצוות אחרות, כגון בהיותם בבית המרחץ.

ומאידך, כל מצוה שקבלו אותה עליהם בקטטה, כגון עריות, דכתיב בהו "וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו" — שבכה על עסקי משפחותיו, מחמת שנאסרו עליהם קרובותיהם, עדיין עושיין אותה בקטטה.

דהא ליכא כתובה שאין כתובה, בזמן כתיבתה, דלא רמו בה, שלא מתרחש בה תיגרא, מריבה אודותיה.

תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר: כל מצוה ומצוה שמסרו ישראל עצמן עליהם למיתה כדי לקיימן אפילו בשעת גזרת המלכות, כגון שלא לעבוד עבודת כוכבים, ומצות מילה — עדיין היא מוחזקת בידם.

ובל מצוה שלא מסרו ישראל עצמן עליה למיתה כדי לקיימה אפילו בשעת גזירת המלכות, כגון מצות תפילין — עדיין היא מרופה, רפויה, בידם.

והראיה שהיתה מצות תפילין רפויה בידם ולא מסרו נפשם עליה, היא מהא דאמר רבי ינאי: תפילין צריכין להקפיד להניחם רק בשעה שהגוף נקי כדי שלא יפיח בהם, ואם אינו נקי לא יניחם.

וצריך לדקדק בכך כמו שהקפיד אלישע בעל כנפיים, שהיה מדקדק במצות תפילין ואף מוסר נפשו עליה, ומסתמא גם הקפיד על הלכות נקיון הגוף בשעת הנחתן. ולכן הוא

דוגמא לאחרים כיצד לנהוג בהקפדה על נקיון הגוף להנחת תפילין [לפי התוס' לעיל מט א].

ומבארין: מאי היא ההקפדה הנדרשת על נקיון הגוף בהנחת תפילין?

אמר אביי: שניח תפילין רק בשעה שיכול להעמיד עצמו שלא יפיח בהו מלמטה בשעה שהם מונחים עליו עד שיסירם מעליו.

רבא אמר: אדם ער הרי הוא מוחזק שיכול להעמיד את עצמו מלהפיח, ולכן ההקפדה על נקיון הגוף שאמר רבי ינאי היא רק ביחס לכך שלא ישן בהם, שמא בשנתו יפיח, בהיותו לבוש בהם [רש"י לעיל מט א. אך תוס' מבארים שרבא מדבר באדם ער, שאין לו להניח תפילין אם הוא חושש שמא ירדם ויישן בהם, ואביי לא חושש לכך].

וזו הסיבה מדוע היתה מצות תפילין רפויה בידם, משום שקשה לשומרן בגוף נקי. [רש"י ושיטה לר"ן, והרשב"א חולק].

והראיה שהיתה רפויה בידם היא מכך שלא מצינו שמסרו נפשם עליה מלבד אלישע בעל כנפיים [ולתוס' הראיה היא מכך שאלישע עצמו לא מסר נפשו עליה]. וכדלהלן:

ואמאי קרו ליה "אלישע בעל כנפיים"?

משום מעשה שהיה: שפעם אחת גזרה מלכות הרשעה גזרה על ישראל שכל המניח תפילין על ראשו יקרו, יקדחו [לעיל הגירסא היא ינקרו] את מוחו.

4. בתוספות הביאו ממדרש שוחר טוב:

"למנצח — על השמינית", ונדרש על המילה

והיה אלישע מניח תפילין, ויצא לשוק כשהוא לבוש בהם.

וראהו קסדור, שוטר ממונה מטעם השלטון, אחד.

רין אלישע וברח מלפניו, ורין הקסדור אחריו.

כיון שהגיע הקסדור אצלו, נטלן אלישע מראשו, ואחזן בידו.

אמר ליה הקסדור: מה בידך?

אמר לו: כנפי יונה. (5)

פשט אלישע את ידו, ונמצאו בה כנפי יונה.

ולפיכך, על שם הנס, היו קוראים אותו: אלישע בעל כנפים.

והוינן בה: ומאי שנא "כנפי יונה" דאמר ליה, ולא אמר ליה כנפי שאר עופות?

ומבארין: משום דדמיא כנסת ישראל — ליונה. שנאמר "כנפי יונה נחפה, מכוסה בכסף. ואברותיה כנפיה — מכוסות בירקרק חרוין", בזהב טוב. (6)

והדמיון ליונה הוא: מנה יונה זו, כנפיה מגינות עליה, והיא נלחמת בהם ולא בחרטומה. (7) אף ישראל מצוות מגינות עליהן.

אמר רב אבא בר רב אדא אמר רב יצחק: פעם אחת שכחו ולא הביאו איזמל מערב שבת, והביאוהו בשבת [דרך גגות ודרך חצירות].

וזה היה, שלא ברצון רבי אליעזר.

קל-ב

שהיא בשמיני.

ועוד דרשו את הפסוק "ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק". "הגמל": $ה + ג =$ שמונה. ואז, ביום השמיני, מל אברהם את יצחק.

5. בתוספות וראשונים לעיל פרק במה טומנין [מט א] הקשו איך נטלן אלישע מראשו, והרי בעת השמד אפילו על אערקתא דמסאנא [על שינוי בשרוך הנעליים שדורשים הנכרים שיעשו היהודים] מצווה ליהרג ולא לעבור? ותירצו, שהני מילי בלא תעשה, ולא בביטול עשה.

ועיין בריטב"א בסוגיין. ובשפת אמת תירץ שחלצם מראשו משום נקיות שלא רצה שיקרב אליו עם תפילין [כמעשה רבי יהושע לעיל קכו ב].

בהגהות הגר"א לשו"ע יו"ד סימן קנ"ז סק"ג כתב מכאן מקור לשיטות הסוברות שגם במקום

שאיין חיוב ליהרג כדי שלא יעבור איסור, מכל מקום מותר לו למסור את עצמו למיתה. שהרי אלישע הכניס עצמו לסכנה על ידי שהניח תפילין.

אמנם בנימוקי יוסף סנהדרין [סוף פרק בן סורר] הוכיח להיפך, שמה שאלישע הוריד את התפילין מוכח שאסור לאדם למסור את נפשו בשביל לקיים מצוה. ועיין בספר פירות תאנה.

6. בריטב"א לעיל [מט א] מבואר שלא סמך על הנס, משום שכל הסומך על הנס אין עושין לו נס, אלא הביאור הוא שאכן הוא קרא למצות תפילין כנפי יונה, ועל סמך זה יש שנוהגין לכרוך את התפילין בצורת כנפיים.

7. והגאונים פירשו: שהיונה מגינה על בניה בכנף אחד, ונלחמת בכנף אחר, כך ישראל נלחמים ומקיימים את המצוות. ריטב"א.